

И мукъвара чав шад хабар агакьна. Ахцегьрин хуьруьн агъали Анвар Алагъяровакай 23 йисан яшда авай жегьилрин арада греко-римский жуьреда кьуршахар кьунай дуьньядин кьивекъевичал патал акъажунрин гъалибчи хъана. Россиядин хъянавай командадин пагъливан финалдин биягьина 60 килограммдин заланвилдин категориядай Ирандин спортсмен Мегъди Мохсенежадах галаз гуьруьшмиш хъана. Чи ватангъли 7:1 гьисабалди адан винел гъалиб хъана. И йикъара Белградда (Сербия) кьиле фейи дуьньядин U-23 чемпионатда лезги пагъливанди гъалибвилдин 5 гуьруьш кьиле тухвана. Ада абурукай 3 вахтундилай вилик 38:1 гьисабалди бетъе-марна. Чна Анвараз и метлеблу гъалибвал рикъин сидкъидай мубараказва. Адахь чандин сагъвал ва цийи гъалибвилер хуьрай!

1928-йисалай акъатзава

№45 (8805), арбе

12+

ЩИИ ДУЬНЯ

10-ноябрь, 2021-йис. Газет гьафтеда садра акъатзава.

Къимет 10 манат

РАЙАДМИНИСТРАЦИЯДА СОВЕЩАНИЕ «ЩИИ ДУЬНЯ» ГАЗЕТ КХЬИХЪ!

Даш АЛИЕВ

9-ноябрдиз Ахцегъ райадминистрациядин активдин нубатдин совещание хъана. Сифте гаф рахуналди ва йикъан месэляяр раиж авуналди, ам райадминистрациядин кьилин заместитель Вадим Агъасиева ачухна ва кьиле тухвана. Налогар кьватлунай малумат авун патал ада гаф экономикадин ва чилеринни эменни-малдин алакьайрин хиле кьилин пешекар Фариза Рашидовадиз гана.

- Налогар кьватлунай райондин кьудь вацран тапшуругъяр казначействодин делилрай эменнидай 11,5 ва чилин налогдай 62 процентдин, гьакьикъатда, талуку тирвал, 63 ва 65 процентдин тамамарнава. Эхиримжи гьафтеда 96 агъзур манат транспортдин налогдин бурж вахканва. Страховой взносин буржар ахлудунин гьакьиндай идарайрин руководителри судариз исковый арзяр ракъурнава, - лагъана ада.

Районда коронавирусдин азардин вилик пад кьунин гьакьиндай авай гьаларикай малумат «Ахтынская ЦРБ» ГБУ-дин кьилин духтурдин заместитель Фарид Шагьмардановади авуна.

- Эхиримжи гьафтеда районда эпидемгъалар хъсанвилехь дегиш жезва: 15 кас азарлуяр авайтла, гила анжах 9 дуьшуьш регистрация авунва, абурукай 7 кас тести хъанвай азарлуяр. Больницадин «яру зонадин» 13 койкадикай 9 дал азарлуяр ала. Чаз вакцинадин вири 7928 доза атанва ва алай вахтунда районда 5885 касдиз рапар янва. Ида пландин 33 процент тешкилзава. Райцентрдилай тафаватлу яз, хуьрерин агъалийрин арада вакцинация зайифдаказ кьиле физва. Гъавилй, чкайрал фена, хуьрерин жемат вакцинироватун патал оперативный штабдин ва мобильный бригадайрин кьвалах активламишнава. Мад сеферда тагъкимарин, акъалтлай хаталу и азардин вилик пад кьадай рапар ягъуникай кьил къакъудун – ин исанар гъавурдик тахьун, чи хийирдихь галачирбуру Интернетдин сайтра къасухдай чкьурзавай кьалп малуматрихь яб акалун я. Пандемиядин арадал атанвай кьурхулу шартлара раб яна жува-жув хуьнилай хъсан рехъ авац, - лагъана Фарида духтурди.

Вичин нубатда райондин «Цийи дуьнья» газетдин кьилин редактор Дашдемир Шерифалиев 2022-йис патал газетар кхьинин месэладал акъазна.

- СП-рин кьилеривни вири идарайрин руководителрив га-

зетар кхьинин планар ва кьиметар алай чарар – уведомленияр агакьарнаватлани, гьелелиг районда подпискадин кампания лап зайифдаказ кьиле физва. Умудлу я хь, чи кьенин совещанидилай кьулухъ гьалар хъсанвилехь дегиш жеда. Гуьрметлу юлдашар, зун инал лезги изданийрикай, кьилди къачуртла, чи «Цийи дуьнья» газетдикай рахада. Лезги изданийри чаз дидед члал, бубайрин баркаллу адетар, милли тарих ва культура чириз ва хуьз куьмекзава. Гъавилй абур гьар са лезги хизандин суфрадал хьун, абурун куьмекдалди аялриз дидед члалал рахаз, кхьиз, чирун девирдин истемишун я. Гьелбетда, газет-журнал кхьин мажбуридаказ ваь, гьар са касдин рикъин буйругъдалди авуна кланзавай намусдин кар я. Гьакъ жеридак чна умуд кутазва.

«Цийи дуьнья» газетдикай рахайтла, ингъе, 93 йис я ада чи халкъдиз намуслувилелди кьулугъзава. Райондин яшайишдинни экономикадин гьар жуьре месэлайрилай алава, халкъдин тивалквал алай важиблу месэлярни кьарагъарзава. Чун датлана ам мадни нетижалу ийиз алахънава. И карда куьнени куьмек авуртла, менфятлу теклифар гайитла, редакциядиз чкайрилай макъалаяр ракъурайтла, кьилинди, подписка авуртла, мадни хъсан я. Виликрай пенсияр почтарин отделенийрай гузвайла, чи подписчикрин саки са пай пенсионерар тир. Гила чпин хушуналди почтадин отделдиз фена газет кхьизвай агъсакъалрин кьадак лап тивил я. Алай вахтунда асул гьисабдай газет кхьизвайбур куьн - кьуллугъчяр я, пара кьадак сагърай! Гьа са вахтунда заз кье насигатчи пенсионеррихь, туьквенчийрихьни карчийрихь элкьена эвериз кланзава: гуьрметлу юлдашар, чи райондин «Цийи дуьнья» газет кхьихь! 2022-йисан 1-пай патал адан къимет почтадай 262 (йиса 523,36) манат ятла, редакциядай ва «Дагпечатдин» киоскдай квевай ам 200 манатдай кхьиз жеда. «Лезги газет»: почтадай - 480 (йиса 874), киоскдай – 228 (йиса 456) манат. «Цийи дуьнья» газет редакциядин лицевой счетдиз (реквизитар агъадихь гузва) пул ягъуналди кхьейтла хъсан я.

ИНН – 0504007157
КПП – 050401001
Р/СЧЕТ –
03234643826060000300
ЕКС – 40102810945370000069
Л/СЧЕТ – 20036ш29490
БИК – 0182090001

РЕСПУБЛИКА ДАГЕСТАН АДМИНИСТРАЦИЯ МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЙОНА «АХТЫНСКИЙ РАЙОН» ПОСТАНОВЛЕНИЕ

26 октября 2021 г.

с.Ахты

№ 214

О бюджетной комиссии муниципального района
«Ахтынский район»

Руководствуясь Федеральными законами от 31.07.1998 № 145-ФЗ «Бюджетный кодекс Российской Федерации» и от 6.10.2003 № 131—ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации», в целях регулирования бюджетных правоотношений в муниципальном

районе «Ахтынский район», администрация МР «Ахтынский район» **постановляет:**

1. Создать Бюджетную комиссию муниципального района «Ахтынский район».
2. Утвердить Положение о Бюджетной комиссии муниципального района «Ахтынский район» (**при-**

ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ О БЮДЖЕТНОЙ КОМИССИИ

1.1 Бюджетная комиссия муниципального района «Ахтынский район» (далее — Комиссия) создана в целях совершенствования бюджетного процесса в муниципальном районе «Ахтынский район», является совещательным и координационным органом.

1.2 В своей деятельности Комиссия руководствуется Конституцией Российской Федерации, федеральными законами, иными нормативными актами Российской Федерации и Республики Дагестан, Уставом муниципального района

«Ахтынский район», решениями Собрания депутатов муниципального района «Ахтынский район» и иными правовыми актами МР «Ахтынский район», а также настоящим положением.

1.3 Комиссия рассматривает:

1.3.1 Предложения в проект решения о бюджете муниципального района «Ахтынский район» на очередной финансовый год и плановый период;

1.3.2 Предложения по внесению изменений в решение о бюджете муниципального района «Ахтын-

ское положение № 1).

3. Утвердить состав Бюджетной комиссии муниципального района «Ахтынский район» (**приложение № 2).**

4. Настоящее постановление опубликовать на официальном сайте администрации МР «Ахтынский район» в телекоммуникационной сети Интернет и в районной газете «Новый мир».

5. Контроль за выполнением настоящего постановления возложить на заместителя главы МР «Ахтынский район» Г-О.Т.Рамазанова.

Глава МР «Ахтынский район»
О.М.АБДУЛКЕРИМОВ
Приложения на официальном сайте МР «Ахтынский район»

МИЛЛИ ПРОЕКТАР КЬИЛИЗ АКЪУДЗАВАЙ ГЪАЛ АХТАРМИШНА

ЧИ КОРР.

Райондин кьил Осман Абдулкеримова «Ахцегъ район» МР-дин администрацияда милли проектар кьилиз акъудзавай гъал ахтармишуниз талуку месэлайрай совещание кьиле тухвана. Кьурулушдин подразделенийрин руководителрихь галаз 2021-2022-йисара кьилиз акъудун патал фикирдиз къачунвай ремонтдинни эцигунрин кьвалахрин месэляяр веревирдна. ИкI, образованидин идараяр цийи хъувунин сергьятра аваз агъадихь галай кьвалахар кьилиз акъудзава ва я кьилиз акъудун фикирдиз къачунва:

Хуьруьгрин ва Кьакларин хуьрерин школайра «Точка роста» твар алай гуманитарный ва технический образованидин Центраяр яратмишун;

Чеперин, Ялахьрин, Гутумрин ва Фиярин хуьрерин школайра видеокамераяр эцигун;

Чеперин ва Ялахьрин школайрин территорияр жугъундалди клевун;

Хуьруьгрин ва Кьакларин хуьрерин школайра котельный ремонт авун ва пичер-котелар дегишар авун;

Ахцегьрин ва Луткунрин хуь-

рера музыкальный школайр ремонт авун;

Кьакларин, Хкемрин хуьрерин школайра ва Луткунрин хуьруьн музыкальный школада кьавар ремонт авун;

Цуругьрин, Кьакларин ва Хуьруьгрин хуьрерин школайра медицинадин кабинетар яратмишун; образованидин ва школадилай вилкан яшда авай аялрин идарайра цлаяр кьунриз акси гъавизар эцигун ва хейлин мад.

Ктабар бес тахьунин месэла гьялун патал раймуниципалитетдин кьил Осман Абдулкеримова образованидин управленидин начальник Алмас Гьажиевал энгелвал авачиз ктабар паонин рекьяй теклифар газурун, гьакIни классрин доскаяр маса къачун фикирда кьун тапшурмишна.

Совещанидал эцигунрин ва сад тир заказчикдин Управленидин аппаратдин ихтиярда авай месэлайриз кьетIен фикир ганва. Абуруз килигунин сергьятра аваз агъадихь галай объектрал эцигунрин кьвалахар кьиле физвай гъал ахтармишна:

Ахцегьрин хуьре гзаф везифаяр тамамарзавай спорткомплекс; райцентрдин 60 чкадин аялрин бахча;

ский район»;

1.3.3 Подготовленные администраторами целевые программы и изменения в действующие целевые программы, в рамках бюджета принимаемых обязательств на следующий бюджетный год и плановый период;

1.3.4 Подготовленные администраторами целевых программ отчеты по их реализации;

1.3.5 Обоснования бюджетных ассигнований главных распорядителей средств бюджета муниципального района «Ахтынский район».

Ахцегьрин хуьре эцигзавай цийи центральный больница;

Луткунрин хуьруьн 400 ученикдин чкадин школа;

Ахцегьрин хуьруьн 120 чкадин школа;

Самур вацлун дереда кьерехар мягъкемарун.

Ахцегъ райондин кьилиз «Ахцегъ – Хуьруьг – Рутул» ва «Ахцегъ – Кьурукал – Смугьул» участокар газифицироватунин, Гъалиб Султанован, Арсен Байрамован, Юсуф Герейханован, Валентин Эмирован ва Къияс Межидован тварарихь галай куьчейра, Калукрин ва Хуьруьгрин хуьрерин кьилин куьчейра кьир цунин кьвалахар кьиле физвай гьалдин гьакьиндай малуматар гана. Инал хабар гайивал, Ахцегьрин ва Хуьруьгрин хуьрера общественный туалетар эцигунин рекьяй кьвалахар эхирдиз кьезва. «Сельсовет Ахтынский» СП-дин кьил Мурад Эфендиеваз ва УСЕЗ-дин начальник Сердер Моллалиеваз Ахцегьрин хуьруьн Жумья мискIиндиз физвай рехъ авадамлишунин рекьяй проектно-сметный документация ва чпин теклифар газурун тапшурмишнава.

Урартрин кхьи́нар – лезги чІалалди

«Жуван халкъдин тарихдиз, медениятдиз гыч садавни кІур гуз тадач!»

Шамил ХАЛИЛОВ

Дашдемир ШЕРИФАЛИЕВ

Кавказдин Албания (Алпан) пачагълугъдин лап чІехи тайифайрилай (албаны, гаргары, леги, кассы (кас), касрилай Каспи гьуьлуьн тІварни хъана) атана, европе-оидный расадик, нахринни дагъустандин чІаларин хизандин лезги хилек акатзавай лезгиар Кавказдин лап бинелу, къадим ва чІехи халкъарикай сад я. Адаз агъзур йисарин девирда къенепатан ва къецепатан гзаф къадар душманрихъни чапхунчий-рихъ (римлуйрихъ, персерихъ, арабрихъ...) галаз къати бягъсера хуьз алакьна, къе чав агакъарнавай девлетлу чІал, меденият, бубайрилай атанвай баркаллу адетар ава. Эхъ, гьелбетда, къадимлу, дерин тарихни ава. Амма, гъайиф хъи, ам чаз саки чизвач, квахъзава.

Тажуб жедай кар я: къе мектебра чаз къадим римлуйринни грекрин тарих чир-зава, вучиз ятІани, жуванди ваъ, налугъуди ам чаз авач. Вири девирра душманар ам чавай къакъудиз алахъна, дугъри я, пара крар абурулай алакьна, амма дидед чІал квадариз хъанач. Дуьньяда инсаниятдин виридалайни зурба яратмишун, халкъдин къилин лишан-куьлег дидед чІал я эхир. И кар чиз, несилри ам хвена. Чала чи тарих, меденият, адетар хуьзвайвилай, виче халкъдин генетикадин диб, хайи чІалан сирлу код авайвилай ам ярат-мишизини, гъагІ тергизни гъакъван четин я. Гъа са вахтунда къаст эцигна алахъайтІа, чІалан илимдин куьмекдалди халкъдин тарихдин ва медениятдин гзаф месэлаяр, вакъияяр арадал кхиз жеда.

«Москвада яшамиш жезвай чи баркаллу ватангъгли алим Шами́л Хали́лов и кардал машгъул я, ва лезги чІалан куьмекдалди ада гъатта къадим урартрин клинописарни кваз кІелзава» лагъана шад хабар агакъайла, чун, энгел тавуна, адахъ галаз гуьруьшмиш хъана. Куьнни танишарин, гьуьрметлу келчияр. Къуй чи чІалан девлет, аламатар, абур асиррин деринрай винел акхьулдзавай чи халкъдин ватанперес, къегъал рухварир вирибуруз аш-кара хьурай!

Куьруь къейд. Ялаватрин (кавхайрин) сихилдикай тир Халилов Шами́л (псевдоним «Шами́л Ялават») 1976-йисуз Ахцегъ район-дин Гъуьгъвезрин хуьре, зегъметкеш медени хизанда дидедиз хъана. Хуьруьн клубдин заве-дующий буба Рустама зигъинлу гада гъвечІи чІавалай хайи тІебиатдал, халкъдин сивин яратмишунрал, ктабар кІелунал, хуьруьн ва халкъдин тарихдин месэлайра тІуб экъуь-рунал рикІ алаз тербияламишна. 1984-йисуз вири хуьруьхъ галаз Халиловрин хизанни (а вахтунда Шами́лан анжах 7 йис тир) Мегъа-рамдухуьруьн райондин мулкара кутур ЦІийи Гъуьгъвезрин хуьруьз куьч хъана.

Хуьруьн школа, Дербентдин педколледж агалкъунралди акъалтІар авур жегъилди вичин пешекарвилин рехъ школада дидед чІаланни литературадин тарсар гунилай эгечІна. Ахпа, лугъурвал, уьмуьрдин гурайи винелди фена: Советрин Армиядин жерге́йра кьулулугъна, Махачкъалада ДГПУ-дин математикадин фа-культет, Астрахандин университет, аспиран-тура акъалтІарна. 2010-йисуз педагогикадин илимрин кандидатвилин диссертация хвена. Педагог, тарихчи, шаир ва лингвист яз, алай вахтунда Шами́ла Москвадин Госуниверси-тетда (МГУ) высший математикадин кафедра-дин доцент яз тарсар гузва (умуми педстаж – 23 йис). Ялавлу ватанперес тир ам, эхиримжи вахтунда чи хийирдихъ галачирбурун хура акъвазна, къадим урартрин клинописрин текстерин сирерай къил акъудунал, абур лезги

чІалал кІелунал машгъул я. Агалкъунарни ава: «Кавказская Албания ва Урарту къадим уьлквейрин графика» месэладай докторвилин кІвалах кхъизва. Маншаллагъ!

- Шами́л стха, чаз ван хъайивал, куьне чи ватангъгли Максимов Ризван Мусае-вичахъ галаз санал Москвада «Конгресс кавказо-албанских народов» тІвар алаз Ви́россиядин общест́венный гьере́кат (ВОД ККАН) тешкилнава. Адан мурад-метлеб вуч я?

И месэладин гъакъиндай захъ галаз алакьадиз экъечІна, суьгъбет авунай пара къадар сагърай. Куьне тІвар кьур ва вичин ери-бине Рутул райондин БычІар (Хинерин патав гвай Борч) хуьрай тир Ризван стха – самбодай, дзюдодай спортдин мастер, Тула шегьерда дагъустанвийрин диаспорадин къил, меценат, зурба ватанперес – гъа тешкилатдин президент я. Урартрин месэлайрал илимдин къайдада машгъул жез ада заз куьмекзава. Эвелимжи нубатда, чна Кавказ-алпан хал-къарин чи конгрессдин патай лезги халкъдив чими саламар агакъарзава. Урусатда аватІани, чи вири гьерекатар хайи чил, хуьр, дере, лезги халкъ патал я. Чи Конгрессдин метлеб адак квай алпан миллетрин (лезги, агъул, рутул, цахур, табасаран) къадим тарих, чІал, меде-ният, адетар рикІел кхун, чирун, гъагІ илим, спорт вилик тухун, аялар ватанперсвилин руьгъдаллаз тербиямишун я. Алай вахтунда чна Россиядин 30 субъектдин диаспораяр санал кІватІнава. Мурад – вири 85 субъектда авай алпан миллерин векилар сад авун, абуруз чпин тарих, чІал чириз куьмекун я. Фикир-дик, месела, мукъва вахтунда Ахцегъ ва чи маса районрин куьгъне хуьрера аялри гатуз ял ядай лагерар ва гъвечи турбазаяр эцигун, анра аялар дидед чІалал, хайи тІебиатдал рикІ алаз, чавай квахъзавай милли сеняткарвилериз шерик яз тербияламишун ква.

- Куьне Урартрин тарихдикай, кхьин-рикай илимдин макъалаяр кхъизва. И месэлаяр лезги халкъдин тарихдиз гыкІ талукъ ая, абурухъ галаз чи гыхътин алакъа ава?

- Чи дувулриз, яни асиррин деринравай тарихдиз, надир чІалаз дикъет гайитІа, сих алакъа авайди аквада. Гъавилай къве йис я зун Къадим Урартрин (Уьритрин) уьлкведин месэлайрал, къилди къачуртІа, абурун квагар-кхьинар (клинописар) кІелунал, и жигъетдай жагъизвай цІийи делиларни чирвилер чапдиз акъудунал рикІивай машгъул яз.

Сифте къве гаф Урартрин тарихдикай лугъун. Урарту (Уратри(н) - шаррвалаг (пачагълух) чи девирдал-эрадал къведалди XIII-VI асирра хъана. Гилан Армениядин, Туьркиядин, кеферпатанни рагъэкІидай патан Ирандинни Нахичевандин чилерал бинела-миш хъайи и вилает Вилик квай (передний) Азиядин пачагълугътин арада лап къилин чка къазвай гужлу уьлкве тир. Чи девирдал къве-далди VI асирда скифринни киммерийвийрин таъсирдик зайиф хъана чкІай адан чкадал гугъуьнай чи улу-бубайрин ватан Кавказская Албания уьлкве арадал атана. Уритрин къилин шегьер Тушпа гилан Туьркиядин Ван ви́рин патав гва.

Уритвийри патарив гвай вири халкъар чпин капак - пахтадик кутуна хъиз, зурба шаррвалаг (империя) арадал гъанвай. Са вахтара абурун пахтадик Колхида, Хетрин, Ашуррин (Ассирия) шаррвалагарни акатза-вай. Урартрин шарриз (пачагъриз) шаррин шар (шахиншах – царь царей), алуси шарр (Великий царь), шурие шарр (царь Вселенной) лугъузвай. Куьрелди, илимдин ахтармишунра бирдан зун ахътин зурба нетижадал-ачухунал атана хъи, РагъэкъечІдай патан Кавказдин

чІаларин нахринни лезгийрин хилек акат-завай Урартрин чІал – им са шакни авачиз михьи лезги чІал я, къадим лезги чІал! Вични Ахцегърин, геьгенш манада лезги чІалан Самур дередин диалект-нугъват. Нахринни лезгийрин чІаларинбурулай гъейри адак маса гафар саки квач. Къе завай тайиндиз лугъуз жеда хъи, лезги шаррин-пачагърин гел-вектор Урарту – Алпан – Ахцагъ дере тирвал фенва. Амма, чи милли тарихдин, чІалан, медени-ятдин гъакъиндай ихтиярар чна гъар жуьре себебрикди, гъайиф хъи, удинриз, эрменийриз, туьрквериз, гуржийриз ва масабуруз ганва.

- Гъакъикъатдани, им чІалан ва тари-хдин илимар патал фикир желбдай цІийивал я. И кар квелди делилламишиз, тестикъариз жеда?

- Сифте нубатда, гъа чІалан илимдин такъа-тралди. Урартрин чІал - им рагъэкъечІдай па-тан Кавказдин чІал тирдан гъакъиндай тІвар-ван авай лингвист алимри – С.А.Старостина, И.М.Дьяконова, Г.А.Меликишвилиди, Р.Г.Пиотровскийди ва гзаф масабуру тести-къарнава. Къвед лагъайди, урартрин чІала, лезги чІала хъиз, 18 падеж ава. Пуд лагъайди, агъзур йисара чІал, чан алай затІ яз, гьелбет-да, дагІана дегиш жезва къван, ятІани вири глаголар, тІварцІин эвезар, чІехи пай суще-

ствительняр лезги чІаланбур тирди аквазва.

Ми́салириз килигин, глаголар: фиди (фида, лезг.), иди (ийида), же́ди (жеда), уни (авуна), туни (туна), уш́ту уни (рекъе тун), кугу ун (кхъин), эгъуь ун (эгъуьн), циг ун (эцигун), уткан ун (тукІун), хархар ун (кукІварун), чара ун (чара авун, къилди авун) гъаун (авун), тер ун-тир ун (жугъунда тун) ва мсб.; тІварцІин эвезар: ин, ини, ани; числительняр: са (сад), чІуд (кІуьд), цІуд, существительняр: гатІ (кІватІ), цим (цам), эб (еб), ирб (риб), чар (чар-чар), кваг (халича храдай кваг), квагар (кхъи-нар), уьне (гуьне), лит (япунжи), нуц (нуькІ), чугъ (чІиж), къар (къвар), гъветІ (йисариз ядай тІвал), тІур (тІур, почка), къил (къил), гъам (къам), хурад (аскер, хура къваздайди), гаргара (доспех), кьубуш (шлем), марес (пачагъдин хсуси къаравул), сардур (регъбер), фура́т (фургъун), алуси (меркез), бадуси (къеле), усн (шегьер), къап (къаб); тир (цлан, дакІардин тир, тар, яни перекладина), ире (яру), пун(и) (пуна, къушунрин десте ва я чубанар акъваз-дай чка), лул (лал), лулу (чІал чин тийидай есир); гьуцарин тІварар: Алди (къилин гьуц, яни виневайди), Тешуба (Пешапай – марфа-дин гьуц), Шивини (дишегълийрин гьуц, шив гафунилай арадал атанва), пачагърин тІварар: Сардур, Менуа (Мен), Руса, Уршу, Араз ва икІ мад. Акъазвайвал, клинописрин те́гьер-дин кхьинриз къенин юкъузни чеб ахцегъ нугъватдин векилри ишлемишзавай гафарин куьмекдалди мана гуз жезва.

Аннамишна кІанда хъи, ихтилат чи ата бубайри гъеле 2500-2800 йис идалай вилик ишлемишиз хъайи къадим чІалакай къевезва. Вичин девирда вилик фенвай Урартрин (Ури-трин) шаррвалагда-пачагълугъда 25-30 тайи-фидик акатзавай гзаф миллетар авай, амма алимри лугъузвайвал, кукарин (клинописрин) чІал – пачагърин чІал я, къадим лезги чІал. ЛукІар авай (рабовладельческий) общество-дин чІал ана пачагъринди тахъана, лукІаринди жедач къван. ИкІ, Урартрин клинописрин чІал гъа уьлкведин пачагърин чІал тир. Гьелбетда, им пара шад жедай, вичел дамахуниз лайихлу кар я, гыкІ хъи чи улу-бубаяр хурритрин, ури-трин, алпанрин шарар-пачагъар хъанва, чебни зурба тІвар-ван авай, патав гвай халкъар чпин пахтадик кутур, гъа девирдин зурба яракъ, къушун авай ксар.

- Гъавурда акъазвайвал, вавай гъа

Урартрин клинописар кІелиз жезва, туш-ни?

- Эхъ. Урартри чпелай кьулухъ 400 да-лай пара кхьинар тунва: къилди къване-рал, цларар, шлемрал, къалханрал ва икІ мад. Месела Урартрин Ирпуни къеледин бинедай жагъай клинописар эхиримжи 100 йисуз С.А.Старостин, И.М.Дьяконов, Г.А.Меликишвили, Р.Г.Пиотровский хътин машгъур алим-лингвистри ахтармишна, амма садавайни къванерал атІанвай кхьинрин мана ачухариз хъанач. И ахтармишунал яргъалди машгъул хъайи эрмени, гуржи алимривай, абур кІел авунатІани, къадим урартвийриз къванерин куьмекдалди несилрив вуч фикир-хабар агакъириз кІанзавайтІа чириз хъанач. Эрменийри, анжах са «Ирпуни» гаф Эребу-нидихъ, яни Еревандин виликан тІварцІихъ галаз алакъаламишзава. Гъа имни дуьз туш, вучиз лагъайтІа Ирпуни къеле Урартрин Аргишти пачагъди чи девирдал къведалди 782-йисуз эцигна, Эребуні – Ереван, алимри гъисабзавайвал, анжах чи асирдин 609-йисуз арадал атана. За лагъайтІа, жуван патай са алава, къундармани тавуна, гъа тІварар кьур алимрин дешевровкайрихъ галаз кІвалахзава. Урартрин клинописар, гъагІни Кавказдин Албаниядин кхьинар лезги чІалалди кІелзава.

Къуру гафар тахъун патал Ирпуни къеледин цларин дибдай гъатнавай клинописрин (ши-килда) са текст кІелин.

«Ил Алдинин (бог) алсуишинни (чІехивили)

Шарр Аргиштити Шарр Менуа хенизи (хици)

Ин Шарргал бадуси (кІеле) ицигиз тунни,

Теруби (тир галай). Ире пуни (Яру пуна) ти ини (тІвар гана)

Бияйнуен (чеб урартар) массина Лулу-ина (чара пад) пахта айида.

Шарр Аргишти Менуан хва е Курр (государство) Бияйну е Алуси (столица) – Тушпаа е.»

Гилан лезги чІалалди икІ кІелиз жеда:

«Гьуц Алдинин чІехивили Шарр Аргиштити Шарр Минан хци И Шаррдин кІеле ицигиз туна, Тир галай. Яру-пуна тІвар гана. Уратрин массина (хийирдиз) Лулуина (чара пад) пахта айида (лукІвилек кутада). Шарр - Аргишти Менуан хва я Гьукумат - Уратри (Урарту) я Къилин шегьер – Тушпа я»

- Сагърай, Шами́л стха, гъакъикъатда-ни, вуна ийизвайди чи халкъдин тарихдин метлебдин зурба кІвалах я. Илимдин ахтар-мишунрин ва ватанпересвилин и карда ваз манийвалзавайбур авач гъа?

- Тама чакъл кими жедач къван, ава, гьелбетда. «Вун и рекъай пешекар туш. Им эрменийрин чилелай жагъанвай тарихдин ар-тефактар, эрменийрин медениятдин ирс я, чи крариз къаришмиш межер» лугъуз, ачух кьур-хуяр гузвайбурни ава. Амма ахътинбурухъ галаз из суьгъбет куьруьди я: «Хъсан я, эгер куь тарих ятІа, кІела, лагъ вуч кхъенватІа». Анжах гуя чпин ата-бубайри къванерал атІанвай кхьинрин гъавурда абур акъазвач. Гъайиф къевезвай кар ам я хъи, чархара тІвалар твазвай жуванбурни ава. За жуван кІвалах са кьунизни килиг тавуна давамарзава. Жуван халкъдин тарихдиз, медениятдиз гыч садавни кІур гуз тадач!

ЧИ ТАРИХДИН ИРСИНАЙ

ЧИ НАДИР ХАЛИЧАЯР, КЪАДИМ МЕДЕНИЯТ
ЧУЪНУЪХЗАВА, ВИЛИК ПАД КЪАЗВАЧШерибан ПАШАЕВА,
тарихдин илимрин кандидат

Къиблепатан Дагъустандикеа гъарамзадаярни арачир ва антиквариат маса къачузвайбур патал къвалахдин асул майдан хъанва. И кар иллаки халичаяр санай масаниз тухуниз талукъ я. Чкадин агъалияр алдатмишуналди, абуру чи хуьрерай халичаяр къватлъава ва маса къачунай гъатта пулни теклифзава. Адан эвездай куьгъне халичаяр фабрикайрин синтетикадихъ дегишарун тлабзава. Абурухъни са кыметни авач ва гъакъкъатда им зирзбил я. Къиблепатан Дагъустандин гъилин къвалахдин халичаяр маса гунын рекъяй сайтрихъ РФ-да туьквенрин тамам сеть ава. Советрин ва советрилай виликан девирдин гъилин къвалахдин халичаяр машинрин производсводин синтетикадихъ дегишарунин рекъяй гъатта чинебан арачийрин дестеяр кардик ква. Гъакъкъатда халичаярин еке гъарамзадавал (афера) арадал къвезва. Ихътин ксари гуя чпи халичаярин культура арадал хкуниз ва вилик тухуниз таъсирзава лугъуза.

Чпин кутуг тавур къвалахдила вил алудун патал абуру чпин гъар са камуниз муькуфдивди фикир гузва. Месэла, Къиблепатан Дагъустандин адетдин халичаяр маса гунын рекъяй антикварный сайтрин векилри ва иесийри муьквал-муьквал республикадин гъар жуьре выставкайра ишти-ракзава, гъина, мус ва гъихътин серенжем киле физватла ахтармишзава. Сайтрал алай халичаярхъ туькфуьрнавай къундармаяр ава. Абуру ахътин фикирдал гъизва хъи, маса къачунай халича арадал атунын тарихдин гъакъиндай, ам храй устадрикай гъакъкъи делилар авач. Гъакъкъатда лагъайтла, абуру дерин фикир-фагъум тийизвай инсанрин жибиляр миьхуналди, Къиблепатан Дагъустан патал гъаф кутуг тавур ва пис бизнес кьилиз акъудзава. Гила мад Къиблепатан Дагъустанда жуван къадим заманадин куьгъне са халичани амуькдач. Гъатта исътдани чи хуьрерин пара мисклира къадим заманадин халис сумагар ва халичаяр жагъуриз жедач. Виринра, асул гъисабдай, чилел алайди фабрикайри гъасилнавай синтетика я.

Суал арадал къвезва: бес вуч ийин? Вучиз Къиблепатан Дагъустандикеа халичаярин ихътин гъарамзадаяр патал къезил «гъуьрч» хъанва? Вучиз бязи сайтри чкадин адетрин халичаярин культурадин амуькдарал ачухдаказ ва секиндаказ къазанмишзава? Гъакъкъатда ихътин гъалар Кеферпатан Кавказдин мад санани авач. Кеферпатан Кавказдин са республикадини садрани чпин чкайра адетдин сенятрин антикварный са шейни гъаф къадарра маса къачуниз рехъ гудач. Чкадин агъалийри ва властри и кардиз рехъ гун тийидайвилай анра ихътин гъерекатар кьилиз акъудиз жедач.

Къуншидал алай Азербайжан-дикеа рахайтла, ана властри вири крарин патахъай гъеле фадлай къайгъу чгунуна. Антиквариат, яни милли медениятдин надир шейэр хутахуниз талукъ яз, гомударстводи къадагъа эцигнава. Им иллаки 1960-йисалай вилик хранвай гъилин къвалахдин халичаярхъ талукъ я. Гъакъкъатда лагъайтла, Азербайжандай гъатта 2000-йисалди хранвай са

халичани хутахдай мумкинвал эсиллагъ авач. ГъикI лагъайтла, гъасятда закондихъ галаз алакъ-алу месэлаяр арадал къвезва ва хейлин чарар-царар ацгуруниз мажбур жедат. Гъавилай халича маса къачузвайди ам гадарна катда. Къилинди ам я хъи, Азербайжанда са дуьшуьшдани халичаяр гъаф къадарра масаниз акъуддай са мумкинвални авач. Текбир дуьшуьшра 1960-йисалай члехи яшда авай халича Азербайжандай анжах налог гайидалай къулухъ ва халичадин иесидин сертификат къалурайдалай къулухъ масаниз тухуз жедат. Къиблепатан Дагъустанда лагъайтла, гъаф къадар-ралди дилерар ва официальный антикварный сайтрай халичаяр маса къачузвайбур азаддаказ къекъвезва ва абуру чкадин халичаяр фабрикайри гъасилнавай ужуж халичаярхъ дегишзава. Гъарамзадайри, регъуьни тахъана, чпин сайтра Къиблепатан Дагъустандай тир и ва я маса халичаяр маса къачунал дамахзава, гуя им игитвал я. Амма и вахтунда чкадин агъалийривай кутугай пул гана халичаяр маса къачузвачир-дакай абуру кисзава. Гъар са халича абурун гъиле гъакъкъатда гъикI гъатнатла, гъа кар сир яз хуьзва, вучиз лагъайтла им тахсиркарвал я.

Гъилелди хранвай адетдин халичаяр цлийи синтетикадал дегишзавай туьквенар гъатта Къиблепатан Дагъустандин районрин центрайрани кардик ква. Амма абурун къвалах акъвазарун патал садани са серенжемни къабулзава. Жуван къвалера, хуьрера, районар виликан халичаярин культурадин амуькдар къайгъударвилелди садани хуьн тийизвайла гамарин производство арадал хкунин къвалахдикеа вуч лугъуз жедат.

Гъайиф хъи, антикварный ресурсрин иесияр ачухдаказ кардик хъунихъ тайин тир себеб ава, вучиз лагъайтла абурухъ республикадин властдин органра чпин тереф хуьзвай инсанар, яни алакъяр ават. Абуруни, регъуьни тахъана, азаддаказ Къиблепатан Дагъустандин халичаярин культурадин ирс яваш-яваш къаьуддай мумкинвал гузва.

И пашман тарихдин эвел вичин дувулралди 20-асирдин къвед лагъай паюниз физва. И вахтунда Дагъустандин вири районар, иллаки Къиблепатан Дагъустандани къунши союзный республикайрай тир гъаф къадар халичаяр маса къачузвайбур кардик квай. Абуру югъ-йиф талгъана вирирай къадим заманадин халичаяр жагъурзавай ва агъалийривай кепекрихъ

маса къачузвай. Ахпа и халичаяр регъятдаказ нин тварунихъ хъайитлани язавай.

Къиблепатан Дагъустандин лезги районрай халичаярин антиквариат виридалайни гъаф тухвай девир 90-йисарал гъалтна. И вахтунда лезги халкъдин халичаярин ирсинай виридалайни кьиметлу ва къадим заманада гъасилнавай суьрсет члехи къадарра масанриз хутахна. Советрин девирдин амай-амачир халичаяр (абурикъван члавалди къвалера чпин тухумдин а устадар рикел хуьн яз аламатдин жуьреда хвенвай) масанриз акъудунин тахсиркарвал гилани давам жезва.

Чпин адетдин халичаярин культурадикай тамамвилелди кьерех хъанвай жегил несилри бадейрин халичаяр регъятдаказ патаз маса гузва, синтетикадин-бурухъ галаз дегишзава. Идан мурад рушариз жигъизар яз, цлийи халичаяр кутун я. «Жигъизар яз куьгъне халичаяр гун кутугнавач эхир» – гъисабзава абуру. Гъакъкъатда лагъайтла, гъа куьгъне адетдин халичаярхъ, абуру гъихътин куьгъне гъалда аватлани, гъаф еке кьимет ават. Цлийи синтетика лагъайтла, бадайрин халичаярин патав зирзбил я ва адахъ са кьиметни авач. Ингъе гъавилай жигъизар патал куьгъне адетдин

бадейрин халичаяр вугун виридалайни кутугай кар жедат. Бес чна и кар мус аннамишда?

Къез и шикилдай акъазвай-ди 20-асирдин эвелра хранвай къадим заманадин лезги халича я, ам Махачкъалада ават. Амма халича вич 300 агъзур манатдихъ маса гузвай даргийрив гва. Имни зарафат туш. Даргийриз лезги сумадгин кьиметлувал лап хъсандиз чидат ва ада ам гъавайда вахкудач. Адаз и халича 300 агъзур манатдихъ маса гуз къанзавай, амма гъелелиг адавай и кар кьилиз акъудиз хъанвач. Идалайни гъейри, ада вичи тестикъарзавайвал, халичадин 200 йис я. Гила лезгийри ва даргийри халичаярхъ ийизвай рафтарвал гекъига. Тафаватлувал лап члехиди я. Лезгийри и халича фадлай маса ганвай ва я ам цлийи синтетикадихъ дегишарнавай. Заз гъикI чпихъ куьгъне лезги халичаяр авай Дженгутайдай тир къумукъар чидат. Абуру, гуя и халича чпин баде – аварви дишегълиди хранвайди я лугъуз, ам чпин тварунихъ ягъиз гъуьжетарзава. Гъа икI абуру халичадин эхирдин кьимет яз 180 агъзур манат тайинарнава. Чпин адетдин ирсиниз талукъ вири месэлайра гъелелиг лезгияр, гъайиф хъи, авамар яз ама.

СССР ЧУКГУРАЙДАЛАЙ ИНИХЪ 30 ЙИС ТАМАМ
ХЪУНИЗ ТАЛУКЪ ЯЗСОВЕТРИН ЛИДЕРАР
РЕВОЛЮЦИЯДИЛАЙ
КОНТРРЕВОЛЮЦИЯДАЛН.А.ГЪАЖИЕВ,
зегъметдин ветеран,
журналист

(Эвел 43-44-нумрайра)

ЛЕНИН – СТАЛИН...

Гъисабзавайвал, Сталина гъалибвал инсанрин гъисабдай, яни пучвилер, язух текъвез, пара авуна къачуна. Телеф хъайибурун къадар 20-30 миллиондив агакъна лугъуза, дуьз рекъем садавин гъач. Гъарда вичин сивел атайвал лугъуза. Вири санал и дъеда 50 миллион кас телеф хъанвайди яз малумарнава. Шак алач, СССР-дин къурбандар виридалай пара я – дъе гъадан сергъятра киле фенва эхир! Архиврин делитри тестикъзавайвал, женгера Советрин Армиядин телефвилер 12-13 миллион кас яз малум я, амай кьиникъар вири ислягъ (дъеда авачир) инсанринбур я. Оккупацияда хъайи чкайра бомбайрин, снарядрин кланик акадайбур, Германиядиз тухванвайбур, фашистский концлагерра телеф хъайибур. Пуч хъанвай аялрин, къуьзубурун гъисаб къадарсуз гъаф я.

Дъеда Сталинан ролдикай гъаф гъуьжетар ава, ам инкарниз алахънавайбур тлимил авач. Амма гъаф чешмейри, шагъидри тестикъзавайвал, адан руководство, иштираквал авачиз са операцияни хъанвач. Москвадин кланик хъайи, Сталинграддин, Курско-Орловский, Берлиндин операцияр – ибур вири гъа жергедай я. Абурун нетижаяр себеб яз дъеда гъалибвални чна къазанмишна. Гъа дъевдин девирда, адалай къулухъни Сталинан роль ва кесерлувал дуьньядин общественностди са шакни алачирди яз къабулнава. Вичин уьмьрдин эхирдалди адан оппонент хъайи У.Черчилла адан адресдиз гъуьрметлу гафар лагъанва. США-дин президент Ф.Рузвельтани, дъевдин кинохроникайрай акъазвайвал, Сталиназ гъамиша гъуьрметдай, адан теклифрихъ дикъетдивди яб акалдай.

Анжах Россиядин либерализ, бязи тарихчийриз, буржуламиш хъанвай кьенин интеллигенциядин бязи векилриз ам бегенмиш туш, даклан я. Репрессийрик гъаф инсанар телефай (50 млн – писатель Солженицына гъисабзавайвал, 75 млн. тарихчи Медведева тестикъарзавайвал) ам жаллатI ва тирар тир. Асирра авамвиле хъайи Россия савадламишна дуьньядин дережадин ядерный уьлкве авун, садавайни акъвазариз тахъай фашизмдал гъалибвал къачун садазни я акъаз, я хиве къаз къанзавач. Дъевдилай къулухъ ам тлимил яшамиш хъанвагълани, куьруь са вахтунда чкланвай экономикадал чан хкиз алакъна. Халкъ ва адан агъвал патал рикI кузвай, вичи уьмьурда къунвай идеализ гъамиша вафалу яз амуькъна; гъа са вахтунда адан аскетизм, агъайинвал, дамах гъачирвал, нефс тахъун, девлетдихъ галтуз тавун (къенин лидеррихъ галаз гекъига!) чпиз тешпигъ авачирбур хъана. Уьлкведин мягкемвилин, геополитический, экономический месэлайра Россиядин интересар хуьна ам гъулдандилай мягкем тир, садавайни адан аксина гаф лугъуз жедачир, я ада а кар къабулни ийидачир. Уьлквейрин лидерриз адан хесет хъсандиз чидат, гъавилай гъафбуроз ам даклан тир, къурху квай, амма гъуьрметни ийидай.

Сталиназ вичин уьмьурдин эхир муькув хъанвайди чизвай, кьейида-

лай къулухъ кьилел къведай крарни сир ваъ, аксина аян тир, вичин гъалатларни адаз чизвай, садрани инкар ийизни алахънач. Писатель И.Стаднюка вичин «Война» тлвар алай ктабда Сталинан гафар рикел хкизва: «Чахъ гъалатлар тимил хъанач, невейри кьейидалай къулухъ вири тахсирар зал илитIда, зи сурал гъаф руквар, чиркер вегида, амма тарихдин гарари абуру гъарнихъ чуькур хъуьна миьхъни хъийида...» – лагъанай ада.

1953-йисан 5-мартдиз ам рекъизва, амма и кьиникъа еке сир ават. МалумарнавачIлани, ам агъуламишна кьенва. И кар якъин чидат къве шагъиддикай прессада кхъинарни хъанва. Абурукай сад гъаф йисара Сталинан соратник хъайи, вичин уьмьурдин эхирдалди адаз вафалувал хвейи Л.М.Каганович, муькуьдини Л.Бериядин хва Серго Берия (буба яна кьейидалай къулухъ ам мажбур хъана вичин тлвар, фамилия, отчествони кваз дегишарна Украинада яшамиш жезвай) я. Сталин кьейила адан хва Василий ам агъуламишнава лугъуз виринар малумариз эгечIна. Хрущев ам тадиз психбольницада къвезва. Акъазвайвал, ам агъуламишайбур гъадан вичин соратникар – политический оппонентар тир. Виридалай вилик шак Хрущевални Бериядал къвезва. Маленковани им сир тушир, мумкин я, ихътинбур партиядин руководсвода мадни авай.

Пачагъар, уьлквейрин регъберар оппонентри агъу гана кьейи дуьшуьшар дуьньядин тарихда лап фад девиррилай инихъ малум я. Анжах Россиядин уьмьурдиз ихътин кьаст хас туш лугъузвай тестикъун ават. Гуя ина яна, бамишна, хыткьинариз рекъизва. Амма им акI туш. Александр Невский Ордадай зегъерламиш хъана къвализ (Россиядиз) хтай са тлимил йикъарилай рекъизва. Сад лагъай Петр 1725-йисан январдиз къве сеферда агъуламишна рекъизва. Ингъе гила Сталин. Ихътин чешнеяр чи тарихда мадни тахъана жеч.

ХРУЩЕВ – БРЕЖНЕВ

Властдиз Никита Хрущев къвезва. Сталинан соратникрин жергеда авайтлани, политический руководсвода сад лагъай кас хъуниз ам лайихлу тушир – савадлувал бес жезвачир, амбициярни авачиз тушир, уьлкведа хъайи политический репрессийрихъ галаз адан тлвар, гъерекатар муькузай алакьалу тир. Амма гъа сифте йикъарилай ам гъевесдалди къвалахдив эгечIзава. Ада вичин политический оппонентар, вичиз власта хагалу хъун мумкин тир партработникар ва вичин гунагъар чизвай вири шагъидар гъарнихъ чуькурзава, хъуси власть мягкемарзава. Эвелни-эвел ада вичикай вири чизвай Л.Берия яна тергзава.

Уьмьур давам жезва. Виликан лидердин девирда советрин техникеский, интеллектуальный (алимар) къуватри, вири халкъдин зегъметди еке нетижаяр арадал гъизва. Советрин Союз ядерный уьлкве яз, гила виридалай вилик космосдиз экъечIай уьлкведиз элкъвезва. 1957-йисуз сифте спутник, 1961-йисуз Ю.Гагарин, гуьгъуьнай галаз-галаз космосдиз цлийи космонавтар физва. Сифте яз Вацрал космосдин аппарат ацукъун, адан далу патан шиклар ягъун, Марсдал спутникар ракъурун ва маса хейлин еке агалкъунар Хрущеван девирда хъанвайбур тир.

(КъатI ама)

АХЦЕГЪРИН ЖУЪМЯ МИСКІИНДА НУБАТДИН МАВЛИД

Даш АЛИЕВ

Раби-уль-авваль мусурманрин календарда лап важиблубурукай, истеклубурукай сад я, вучиз лагъайтIа и вацра Аллагъдин эхиримжи пайгъамбар Мегъамед (с.а.с.)

дуньядиз атана. И шадлухдай 29-октябрдиз Ахцегърин машгъур мискIинда Жуъмьдин Iап авурдалай къулукъ мавлид хъана. Мярекатда чкадин агъалийрилай гъейри, чи райондин ва къунши районрин имамри иштиракна. Межлис, адет тирвал, мугъманар тебрикуналди ва дуъа Iкелуналди Жуъмя мискIиндин имам, райондин имамрин Советдин председатель Абдулашим

Гъажи Абдулгъашумова ачухна ва кьиле тухвана. Мавлиддин дуъайринни назмайрин арада имамри Мегъамед пайгъамбардин (с.а.с.) уьмуьрдикай, ада вичи-вич инсанрихъ галаз тухвай къайдайрикайни тарифлу къилихрикай, алимрин дережадикай итижлу

ракъурайла, Женнетдин къапуяр ачух хъана, дуъньяда хъсанвилехъ еке дегишвилер арадал атана. Гъакъикъатда, чи пайгъамбар (с.а.с.) хайи югъ гъатта мусурман вири суварилай багъа я, вучиз лагъайтIа гъа пайгъамбар себеб яз арадал атанва вири суварарни хъсанвилер. Мегъамед пайгъамбар (с.а.с.) хъаначиртIа, Адахъ галаз алакълу амай крарни, гъатта Аллагъ-таалади Къуръан ракъурунни жедачир. Гъавилей къе чун дуъньяда виридалайни машгъур (США-дин машгъур астрофизик Майкл Хартан «100 самых влиятельных людей в истории» ктабда сифте чкадал мусурманрин пайгъамбар Мегъамед ала), акъалтIай намуслу, эдеблу кас тир ва вичин гъа ихътин къилихралдини хъуси чешнедалди инсанар дуъз рекъел гъизвай пайгъамбардин тIварцIел IкватI хъанва.

Пайгъамбар Iкан хъунин, адан рекъий финин виридалайни еке суваб Ла илагъа иллалагъ лугъун я. Алимрин дережадикай лагъайтIа, абур пайгъамбардин рехъ да-вамарзавай ксар я. Аллагъдин патай йикъа чилел 1000 регъим къевзватIа, адакай 999 алимриз, анжах сад амай вирибуруз жезва... - асантиз гъавурда акъадай тегъерда Абдулашим Гъажиди пайгъамбардин къени къилихрикайни уьмуьрдин рекъикай суьгъбетна.

ОПЕРАТИВНЫЙ ШТАБДИН ЗАСЕДАНИЕ

Р.МУРСАЛОВ

Алай йисан 4-ноябрдиз район администрациядин актовый залда раймуниципалитетдин территориядал цийи коронавирусдин инфекция чуIкунин вилик пад къунин рекъий оперативный штабдин нубатдин заседание кьиле фена. Ам «Ахцегъ район» МР-дин кьилин заместитель Р.Гъамзаева ачухна ва кьиле тухвана. Ада инал коронавирусдин инфекци-ядиз талукъ яз чи районда дурумсуз гъалар авайди къейдна ва вирибуруз чпин сагъламливилер жавабдарвилелди эгечIуниз, вакцинаяр ягъуниз ва Роспотребнадзордин истемишунрал Iкелелай амал авуниз эверна.

Заседанидал гъялзавай месэладиз талукъ темадай доклад гъаз Роспотребнадзордин Управленидин территориальный отделдин регъбер А.Касимов экъечIна. Ада къейд авурвал, исятда чи районда чпик коронавирусдин инфекция акатна-вайбурун къадар артух жезва. ИкI, 25-октябрдилай 31-октябрдалди районда инсанрик коронавир-усдин инфекция акатай 15 дуьшуьш хъанва. И къадардикай 10 дуьшуьш Ахцегъа къейднава. Ада коллективдин иммунитет арадал гъун патал коронавир-усдиз акси вакцина

ягъунин еришар ийгинарун чарасуз тирдакайни лагъана. А.Касимова хабар гайивал, гила инсанар суьр-сетдинбур тушир шейэр маса гуз-вай туьквенриз, алишверишдин центрайриз, кинотеатрриз, гуьрчег-вилини салонриз ва общественный тIуьнрин карханайриз ахъаюн патал абуру QR-код къалурун чарасуз жезва.

Инал гъакI Ахцегърин ЦРБ-дин кьилин духтурдин заместитель Ф.Шагмардановани экъечIна рахана. Ада чина гриппдиз акси прививка-яр ягъунин IкIвалах кьиле физвай гъалдикай суьгъбетна. ЦРБ-дин делилралди, алай вахтунда чи районда вад агъзурни ирид вишелайни гъаф инсанриз гриппдиз акси прививка авунва. Духтурди лагъайвал, грипп акатунин рекъий хаталувилик аялар, медицинадин къуллугъчияр, муаллимар, алишверишдин хиле IкIвалахзавайбур ва транспортдин такъатар идара ийизвайбур, IкIвачел залан дишегълияр, чпихъ соматический азарар авай инсанар ква. И чкадал Ф.Шагмардановади гъавурда турвал, гриппдиз акси яз ийизвай гъи прививкади хъайитIани, инсандин иммунитет мягъкемарзава. Ида, вичин нубатда, адаз инфекциядихъ галаз женг чIугваз куьмекзава.

КЪИМЕТАР ТЕСТИКЪАРНА

РД-дин Гъукуматди Дагъустандин муниципалитетра яшайишдин IкIвалерин са квадратдин метрдин юкьван къимет тести-къарнава. Талукъ тир къарардал премьер-министрдин везифаар вахтуналди тамамарзавай Абдул-патах Амирханова къул чIугуна. Базардин юкьван къимет етим аялар яшамиз жедай IкIвалерал таъминарун патал чкадин бюджетриз чара ийизвай субвенцийрин

къадар тайинарун патал ишле-мишзава. Къарарда алай йисан 3-кварталдин къиметар гъатнава. Документдин бинедаллаз яшайишдин IкIвалин виридалайни багъа квадратдин метр Махачкъалада ава – 60180 манат. Адан гуьгъуьнал сиягъда Ка-спийск – 60000 манат, Къизилорт – 50888, Дербент – 49700, Избер-баш – 48520 ва Хасавюрт – 48202 манат ава.

QR-КОДАР КАРДИК КУТАДА

РД-да авай Кьилин Госсандухтур Николай Павлован теклифдалди, алай вахтунда Дагъустан Республикадин территорияда бязи культурадин, спортдин ва коммерциядин объектриз фин патал QR-код ар галай-галайвал кардик кутунин месэла гъялзава. Гележегдин сергъятвилер агъадихъ галай чкайриз талукъ жеда:

- театриз, кинотеатрриз, концертрин залриз;
- физкультурадин, спортдин, выставкайрин, гъавурдик кутунин ва бязи культурадин серенжемир;
- мугъманханайрин къуллугъар кьилиз акъудзавай тешкилатриз, санаторно-курортный идарайриз;
- алишверишдин, алишверишдинни машгъулардай центрайриз (комплексриз), сакI 400 квадратдин метрдин майданар авай нен тийидай товарар маса гузвай алишверишдин зал галай розничный алишверишдин объектрин дараматриз;
- общественный тIуьнрин заведенийриз;
- спортдин, физкультурадин сагъламардай центрайриз, сирна-дай гъавизриз, фитнес-залриз, аквапарк-риз, гуьрчегвилини салонриз, косметикадин, массажрин ва спа-

салонриз, гъамамриз ва саунайриз. Фикризавайвал, 18 йисалай гъаф яш хъанвай ксаривай къейднавай объектриз анжах QR-код ар къалу-райдалай къулукъ физ жеда. Абурув агъадихъ галай документрикайни сад хъун лазим я:

- вакцинациядин гъакъиндай сертификат (йисан вахтунда кардик жеда);
- отрицательный ПЦР-тестдин гъакъиндай справка (72 сятда кардик жеда);
- эхиримжи 6 вацран вахтунда цийи коронавир-усдин инфекция акатайвал тестикъарзавай справка (6 вацран вахтуналди кардик жеда).

Алава хъийин, QR-код «Госус-луги» порталдал хъун лазим я. Ина фамилия ва инициалар, хайи вахт, паспорт къалурзавайдан серия ва адан нумрадин эхиримжи пуд рекъ-ем хъана Iканда. Ам гъи жуьреда хъайитIани къалуриз жеда. Документдин неси смартфондин камера ва я маса алат туьшарайла чир жеда. QR-код ар ишлемишуниз талукъ сергъятвилер оптово-розничный рынокриз ва гъевчи квадратурадин розничный алишверишдин объектриз талукъ жеда. Цийи къайдаар 28 ва 30-октябрдилай кардик ква.

Райондин культурадин управленидин къуллугъчийри Эскендеров Бейдуллагъаз играми диде

ГЪУЬРУЪ

кечмиш хъуниз килигна, дериндай хажалат чIугуналди, башсагълугъвал гузва. Рагъмет хъурай вичиз!

ЭФЕРАР

Абуру чпиз хас ери-яр, таъсир пуд йи-суз къван хуьда. Эфери беден мягъкемарда, тIуьр шейэрик хъсан лишанар кутада, нефес къадай азар (астма) сагъарун патал хийирлу я, иштгъ ачухарда, тIуьрди цIуруриз куьмекда. Эфери хъай гъакI ни чIугуртIани, ратариз хийирлу я лугъуда. Сивихъ атун квадарда. Эферар незвай шейэрихъ галаз санал ишлемишунни беден мягъкемарда, адаз ацIайвал гуда. Кефияр чIурузвайла, рикIин IкIвалах къайдадикай хкатнавайлани, менфятлу я. Руфунин азарар хкудда, иллаки — виртIедихъ галаз санал тIуьртIа. Эферар сиркеда туна хъайи гъалима хъвайитIа, руфунин тIал атIуда, ана шарар аваз хъайитIа, абур рекъида. Са-дра ишлемишунин къадар 8-9 грамм я. Эферирикай жигерриз са тIимил зиян ава лугъуда. И нуьксан виртIеди арадай акъудда.

КВЕЗ ЧИДАНИ?

ТУЪТУЪКЪУШРИКАЙ ДЕЛИЛАР

- * Туътуъкъушар инсанри верди-шарнавай экзотикадин виридалайни гуьрчег къушарикай я. Абуру чпин акъулдалди инсанар тажубарзава.
- * Туътуъкъушар жуьреба-жуь-ребур жеда. “Ара” тIвар алайди виридалайни екеди я.
- * Туътуъкъушар сифте яз акур европавияр Александр Макендонскийдин (Индиядин мулкарал гъужум авур) аскерар я.
- * Туътуъкъушаривай жуьреба-жуьре ванер акъудиз жеда: ин-сандин, IкIвалера ишлемишзавай приборрин ва икI мад. Ванер абуру сивин куьмекдалди акъудзава, къушариз ванцин пердеяр авач.
- * “Гиацинтдин ара” тIвар алай туътуъкъуш дуъньяда виридалайни екеди яз гъисабзава. И жуьредин туътуъкъушдин бедендин яргъивал метрдив агакъунни мумкин я. Гъа са вахтунда абурун заланвал 1,5-2 килограмм жеда. И жуьредин туъ-туъкъушар алай вахтунда терг хъунин сергъятдив агакънава, гъавилей

абур Яру ктабдик кутунва.

- * Какаду кьилел кукIуш алай туътуъкъуш я.
- * Туътуъкъушрин жуьрейрикай виридалайни акъуллуди ва фад вердиш жедайди жако я. Пешекарри тестикъарзавайвал, жакойрилай 2 агъзур гаф къван сивий акъудиз алакънавай дуьшуьшар малум я.
- * Туътуъкъушар яргъалди яшамиз жедай къушар я. Гъевчи жуьреяр вини кьил 25 йисуз къван яшамиз жезва, чIехибур 70 йисуз. Са бязи чешмейра гъатта 100 йисуз къван яшамиз хъунни мумкин тирди тестикъарзава.
- * Виридалайни екеди туштIани, какапо виридалайни залан туътуъ-къуш я. Адаз типIрен туътуъкъуш лугъузва.
- * Россиядиз туътуъкъушар сифте яз XV асирда гъана.
- * Асул гъисабдай абурун ем набататрин тумарикай, емишрикай, мижейрикай, гъашаратрикай ва гъевчи гъайванрикай ибарат я.

2022-ИИСАН I-ПАЙ ПАТАЛ

«ЦИЙИ ДУЪНЬЯ»

ГАЗЕТ КХЫН КЬИЛЕ ФИЗВА

Ругуд варз патал почтадай газет кхынин къимет 262 манат, йисан - 523,36.

Редакциядай квевай чи газет 200 манатдай кхыз жеда.

Чи реквизитар: ИНН - 0504007157 КПП - 050401001 Р/ЧЕТ - 4070181700001000026

Л/ЧЕТ - 2003Ш29490 БИК - 048209001

Цийи дуънья

(Новый мир)

Учредитель:

Администрация
Ахтынского района
Республики Дагестан
Главный редактор
Д.Ш.ШЕРИФАЛИЕВ

Газета перерегистрирована Управлением федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по РД 22 января 2019 г. Регистрационный номер ПИ № ТУ 05-00401.

Позиция редакции может не совпадать с точкой зрения авторов, которые несут ответственность за достоверность и объективность предоставленных для публикации материалов. Рукописи не рецензируются и не возвращаются. При перепечатке ссылка на «Новый мир» обязательна.

Адрес редакции и издателя:
368730, РД, Ахтынский район,
с. Ахты, ул.Герейханова, д.33.

Телефон главного редактора
8(988)-654-59-49

Электронная почта газеты:
newworld1928@mail.ru

ИНДЕКС 63312

Газета «Новый мир» сверстана и отпечатана в ООО «Типография-М» по адресу: г.Дербент, ул.С.Курбанова, 25. Электронная версия газеты на сайте www.akhty.ru

По вопросам качества печати обращаться в типографию ООО «Типография-М»

Время подписания в печать по графику 14.00.
Подписано в печать 14:00
Газета выходит 52 раза в год.

Тираж 1500 экз.

Заказ №